אייקס מאמסטרדם, הגולם מפראג ומרטין היידגר

לכוחה של המטפורה האנטישמית

קנת מישל

הוג לאפיין את שנאת היהודים הלובשת ופושטת צורה וסוחפת את העולם לאחרונה כתגובה למתחים השוררים במזרח התיכון. הדיווחים המתפרסמים לבקרים, בהם נראים הליקופטרים וטנקים ישראלים, גדרות ומחסומים, מטרידים את הציבור ויש שהם אף מביאים חלק ממנו לחצות את הקו המפריד בין ביקורת המוטחת במדינת היהודים, לגיטימית או לא, לבין שנאת העם היהודי כולו.

אולם, ניתוח כזה של השתלשלות האירועים טועה ומטעה, כיוון שהוא נשען על תיאוריה הכרתית שגויה: המוח האנושי אינו לוח חלק, המחשבות המתרוצצות בו מתהוות באורח פסיבי על ידי הטבעה של דימויים. המתבוננים באותם דימויים ישראלים "מטרידים" נושאים עמם מחשבות רבות שעה שהם מתבוננים, חלקן בלתי מנוסחות, אחרות מגובשות באופן חלקי בלבד. מחשבות אלה, הן שיכריעו כיצד יתעצבו ויתגבשו תגובותיהם.

מהן אותן מחשבות? הדברים הנכתבים ונאמרים אודות יהודים וישראל, בעיקר בהקשר לא פוליטי, הם קריטריון אותו יש להביא בחשבון. מעניין להתייחס בעיקר לדברים הנכתבים ונאמרים אודות היהודים וישראל בתקופות בהן שנאת היהודים נמצאת במגמת נסיגה וישראל מתקבלת לחברת העמים. שנות ה-90 של המאה ה-20 הן תקופה שכזו. מטרתה של סקירה זו לבחון חלק מהדברים שנכתבו ונאמרו אודות יהודים וישראל בהקשרים אפוליטיים במשך אותו עשור. נתמקד בשלושה מקורות שונים זה מזה לחלוטין: התנהגותם של אוהדי כדורגל הולנדים, ספר ילדים שזכה בפרס קלדקוט (Caldecott), והגותו של פילוסוף בעל-שם.

ככל ששלושת המקורות הללו שונים זה מזה, חוט שני מאחדם. כל אחד מהם משתמש בסגנון מטפורי ככיסוי, שעה שהוא מבטא זלזול כלפי ישראל וכלפי היהודים, לא בשל מעשיהם אלא בשל מה שהם. זלזול מעין זה לא ניתן היה להביע באופן ישיר (עד לאחרונה), כיוון שהוא חורג מגבולות השיח הראוי. אי לכך, כל אחד מן המקורות הללו מביע זלזול ביהודים או בישראל באופן עקיף, תוך שימוש במטפורות. כלומר: הסגנון המטפורי הוא אמצעי המאפשר לחברה הנאורה להביע שקרים גסים.

הסגנון המטפורי הוא אמצעי חיוני בשיח הציבורי בחברה המערבית. פוליטיקה לא הייתה יכולה להתקיים בלעדיו, כיוון שמילה או משפט הנאמר כלשונו, חסרה בו העוצמה הדרושה על מנת לשכנע קהל. ההיגיון הצרוף זקוק לסיועו של הדימוי המעצים.

אך אותו אמצעי מועיל לחברה ולתרבות עשוי להיות לכלי הרסני. שעה שאני כותב את הדברים עולה בדעתי קריקטורה פוליטית שהופיעה בעיתונים רבים לאחר מתקפת טילים שפגעה במנהיגו "הרוחני" של ארגון החמאס, שייח' אחמד יאסין. השייח' מתואר כשהוא צלוב כישו באמצעות טילים ישראלים המקבעים את ידיו ואת רגליו. השימוש בדימוי שגור המוטבע בתודעת הצופה וסילופו הבוטה, שמטרתו לפגוע ביהודים ובסופו של דבר בתרבות המערבית כולה, אינו חדש.

פרופ' **קנת מישל** (Mischel) מלמד כלכלה במכללת ברוך (Baruch College, CUNY). זהו מאמרו הראשון של **ק.מ.** *מתיב*.

הדימוי היהודי של קבוצת אייקס

אחד מידידי שב לא מכבר מביקור בהולנד, הקושרת לעצמה כתרי סובלנות. את קבוצת הכדורגל ההולנדית אייקס, נהוג לכנות, באופן לא רשמי, "היהודים". מה פשר הכינוי ומהי משמעותו? מסתבר שהדברים מורכבים למדי.

המטפורה 'אייקס כיהודים' מקורה בהקשר גיאוגרפי. הקבוצה מקיימת את משחקי הבית שלה בשכונה שהייתה בעבר שכונה יהודית משגשגת. קבוצות מבקרות ואוהדיהן נהגו להתייחס למשחקים שהתקיימו באמסטרדם נגד אייקס ולומר: "אנו הולכים ליהודים". והשם דבק בקבוצה.

לצד אותו קשר גיאוגרפי, קיימים עוד קשרים המחברים בין אייקס לבין יהודים. קבוצת הבנקאים אבן-אמרו (Abn-Amro) נתנה את חסותה למועדון במשך שנים. מדי פעם נמנו יהודים עם השחקנים ועם חברי ההנהלה, למרות שרובם המכריע לא היה יהודי. חוליה נוספת המקשרת בין אייקס ליהודים הוא מנהלה של הקבוצה, מייקל ואן פראג, היהודי למחצה. ואן פראג לא מייחס חשיבות לקשר המדומה הזה: "אייקס אינו מועדון יהודי ואוהדיה של הקבוצה יהודים בערך כמו שאני סיני", הוא אומר.

קלוש ככל שיהיה, הקשר בין אייקס ליהודים חזק גם במקומות רחוקים כישראל. לדוגמה, העיתונות ההולנדית ציטטה לא מכבר עיתונאי ישראלי שכתב שאייקס "הוא כנראה המועדון היהודי ביותר וללא ספק הקבוצה האהובה ביותר על הישראלים."

האהדה שרוכשת ישראל לקבוצה נובעת כנראה מהתפיסה ההיסטורית המוטעית לפיה הולנד עשתה מאמצים על מנת להציל את היהודים בזמן השואה. (בפועל, כשלשה רבעים מתושביה היהודים של הולנד הושמדו בשואה.) שחקן בקבוצה ישראלית הביע לא מזמן את אותה תפיסה מוטעית באמרו: "אנחנו יודעים, מההיסטוריה של עמנו, שהעם בהולנד עזר לנו בתקופת השואה. בכיתי כשהם הפסידו בגמר גביע העולם בשנת 1978. זאת היסטוריה."[1] (השילוב הזה בין בורות לאדישות אומר הרבה על מצבה הקשה של ישראל בעת הזאת.)

אם בישראל נהוג לקשר בין אייקס לבין יהודים, בהולנד לובשת התופעה חזות אובסיבית. אוהדיה הקיצונים של אייקס, ה-F-siders, מקעקעים על זרועותיהם, חזם, וראשם המגולח כתובות קעקע הנושאות ציורי מגן דוד. הם מנופפים את דגל ישראל במשחקים וצועקים: "יהודים! יהודים! אנחנו סופר-יהודים!". אוהדיהן של קבוצות אחרות אובסיביים לא פחות. כשאייקס משחקת נגד יריבתה, פיינורד (Feyenoord) מרוטרדם, אוהדי הקבוצה המתחרה פוצחים בשיר המתחיל בשריקה האמורה להזכיר רחש גז זורם:

סססססס.....

אנו יוצאים לצוד יהודים!

רכבת אייקס יוצאת לאושוויץ!

ניצחון! ניצחון! ניצחון!

החגיגה פורצת לעתים את גבולות מגרש הכדורגל. במפגן שהתקיים במרכז העיר לרגל ניצחונה של פיינורד ההולנדית בשנת 1998, שחקן מהקבוצה שלהב את ההמון כששב וצעק: "מי שלא קופץ — יהודי!" אירוע זה אינו יוצא דופן. אורי קורונל, יהודי החבר במועצת המנהלים של אייקס אמר: "כחבר במועצת המנהלים של אייקס הייתי עד לאירועים שעשויים להראות כאילו נלקחו מארכיון הסרטים של גרמניה הנאצית בתחילת שנות ה-30. אתה מגיע לפיינורד או להאג באוטובוס: מאות אנשים עומדים לצדי הדרך, שנאה רושפת מעיניהם, הם צווחים 'יהודים' ומצדיעים בנוסח היטלר".[2]

רבים מאוהדי אייקס יאמרו שהדבר נעשה ברוח טובה, שזהו בידור לשמו. המטפורה 'אייקס-כיהודים' הם יטענו, היא רק אמצעי להעצים את הרגע. "אין לנו שום קשר ליהודים אמיתיים או רגשות כלשהם כלפי ישראל", אומר עיתונאי ב-Ajax Star, עיתונם של האוהדים.[3]

נניח שגם אוהדיהן של הקבוצות המתחרות, פיינורד והאאג מרגישים כך. אך האם בזאת מסתיימת הפרשה? למרבה הצער, לא. רב הולנדי התלונן לא מכבר כי צעקו לעברו "אייקס" שעה שצעד ברחובותיה של רוטרדם וכיפה על ראשו. זהו אירוע משמעותי כיוון שהוא מלמד על כך שהמטפורה 'אייקס-כיהודי' יצרה זרימה דו-כיוונית של תנועה תפישתית, ושינתה לא רק את הדרך בה חלק מהאנשים תופש כדורגל אלא גם את האופן בו הם תופשים את היהודים.

ולסיבוך נוסף. מטפורות נוטות למתוח את השפעתן אל מעבר לתחומי התפיסה עליהם הן מגשרות באופן ישיר.[4] חשבו על חילופי הדברים בין שני עיתונאים מרוטרדם בזמן תחרות בין הנבחרת הברזילאית לזו ההולנדית בזמן משחק שנערך באמסטרדם בשנת 1999. אחד העיתונאים התלונן על כך שנאלץ לשלם 750 גילדר עבור קו הטלפון המשמש לו לדיווח על המשחק. עמיתו השיב לו: "כן. מועדון של יהודים, האז?"[5] ההערה מרתקת, כיוון שלא אייקס ולא היהודים קשורים בתחרות בה התמודדו שתי הנבחרות הלאומיות. מגרשה של אייקס, בו התקיים המשחק, אינו שייך ליהודים אלא למועצת העיר אמסטרדם ולתאגיד ציבורי. עם זאת, האם יכול מישהו להכחיש שהמטפורה 'אייקס כיהודי' שחקה תפקיד בהערה?

מה שכנראה קרה הוא שראשית, בתפיסתו של העיתונאי התעוררה אסוציאציה שקשרה בין כדורגל הולנדי, שהרי המגרש בו התקיים האירוע הוא האצטדיון בו משחקת אייקס את משחקי הבית שלה, לבין טרוניתו של עמיתו. הוא השתמש במטפורה 'אייקס-כיהודים' ובנימוק כי יהודים ארחו את התחרות בין הקבוצה ההולנדית לקבוצה הברזילאית. הוא הקיש שקיימת מעורבות יהודית בעניין, בנה חוליה מקשרת נוספת, הפעם אודות יהודים והטענתה המרקסיסטית לפיה ממון הוא אלוהי היהודים. לבסוף, שב והשתמש במטפורה על מנת להתאים ולהשלים את התמונה: אייקס, המארחת היהודייה של התחרות, גבתה 750 גילדר עבור קו טלפון כיוון שזו דרכם של יהודים — הם מפקיעים מחירים.

אילו היה העיתונאי מתבקש להסביר את הערתו סביר להניח שהוא לא היה מתבטא באופן כה בוטה. יתכן והדבר היה נובע מבושה, אך יתכן גם שהתהליך המנטאלי המורכב שעשה באמצעות המטפורה התרחש "מאחורי הקלעים" של מוחו. ההערה ששלף מן המותן מראה לנו גם שהעניין לא מוגבל מראש: לא ניתן לצפות אילו הקשים עתידיים תוליד המטפורה 'אייקס-כיהודים'.

[1] ראה: Simon Kuper, "Israel's Favorite Team", <http://www.ajax-usa.com/history/kuper/israel-s-favorite-team.html>.

[2] ראה: Simon Kuper, "Yells Inside the Stadium", <http://ajax-usa.com/history/kuper/we-re-hunting-the- jews.html>.

[3] ראה: David Winner, "Soccer Tribalism", *Jerusalem Report Online*, <http://www.jrep.com/Info/10thAnniversary/1998/Article- 13.html>.

[4] לדיון עקרוני בנושא זה ראה: Mark Turner and Gilles Fauconnier, "Conceptual Integration and Formal Expression", *Journal of Metaphor and Symbolic Activity*, Volume 10, number 3, 1995, <http://philosophy.uoregon.edu/metaphor/turner.htm>.

★

מטפורות הן תכונה של מוח האדם, מכאן עוצמתו האדירה של הסגנון המטפורי והשימוש השלילי שניתן לעשות בתופעה: מחשבה מטפורית עשויה לדחוק ניסיונות מתחרים להסקת מסקנות לוגית, לפעמים עד כדי ניוון היכולת השכלית. לדוגמה, שעה שאני כותב דברים אלה, אני עשוי לחסוך לעצמי את הניתוח וההסבר של עוצמתו השלילית של הסגנון המטפורי ולהסתפק בכך שאדמה את כולנו לכלואים במערתו של אפלטון. יתכן ובכך אקל על הקורא ואחסוך ממנו ומעצמי את הצורך בהסבר ארוך ומייגע, כיוון שהדימוי המוכן מראש יאפשר לו לתייק את הדברים במהירות וללא מאמץ במגירה מנטאלית בה הוא מרבה להשתמש. אך כיצד באה לידי ביטוי אותה עוצמה שלילית ואילו תוצאות עשויות להיות לה? אני לא הייתי מתאמץ ואתם לא הייתם מתאמצים על מנת לפענח את הדברים. אם נשמור על הסכמה שבשתיקה ונתעצל יחדיו, עד מהרה נאבד את כושר ההבנה. ישמרנו האל מפני החלשתו של הכושר המנטאלי המאפשר לנו להקיש הקשים מטפוריים תקינים. אובדן כושר זה עשוי להמיט עלינו אסונות קשים.

■ "הגולם" קם לתחיה, הפעם במעטה ציוני

מעטים מאיתנו מוכנים לתמוך באופן ישיר בטענתו של יוהן גוטליב פיכטה לפיה קהילות יהודיות מאורגנות מאיימות מטבען על קהילות אחרות בדרכים בהן ציבור אחר אינו מאיים.[6] מעטים יותר הם אלה שיתמכו בגלוי בטענת פטרונו לשעבר של פיכטה, עמנואל קאנט, לפיה "המתת חסד של היהדות — זוהי דתו הטהורה של המוסר."[7] אך אנו תומכים בדברים באופן עקיף שעה שאנו מקבלים ומפנימים יצירות התומכות בדברים באופן מטפורי. עולים על דעתי שני ספרים: *גולם*, ספר ילדים עטור פרסים, פרי עטו של דייוויד ויזנייבסקי, שראה אור בשנת 1997 וזכה בפרס קלדקוט, והספר *היידגר והיהודים*, הגותו של הפילוסוף ג'אן פרנסואה ליותאר, דמות בעלת שם בקרב הפוסט-מודרניסטים הצרפתים, שראה אור בשנת 1990.

ויזנייבסקי, יליד אנגליה, חי בגרמניה לפני שקבע את מעונו בארצות הברית. הוא החל את דרכו כליצן, אחר כך תפעל תיאטרון בובות ולבסוף הקדיש את האנרגיות היצירתיות שלו לכתיבת ספר ילדים מאויר בו הוא מציג לקהל קוראיו פולקלור מסביב לעולם. הוא מביא את הסאגה של אלפווין, שעניינה במיתולוגיה האיסלנדית ובמוצא האור הצפוני, את סיפורו של סונדיאטה, מלך האריות של מאלי, העוסק באגדה האפריקאית אודות נער המתגבר על מכשולים רבים בדרכו לכס מלוכה. בסיפור *גולם* הוא מספר מחדש את האגדה היהודית מימי הביניים.

מקורה של אגדת הגולם בשתי אמונות מיסטיות: אחת יהודית אודות עוצמתה המחייה של המילה, והאחרת אירופית אודות עוצמתה המחייה של האלכימיה. על פי האגדה, רב קדוש, המופיע לעתים כרב אליהו מחלם, ולעתים כמהר"ל מפראג, יצר דמות חמר בדמות אדם — הגולם, שתפקידו היה להגן על הקהילה היהודית. בסופו של דבר נאלץ הרבי לסיים את חייו של הגולם ולהשיבו לחומר. בחלק מהגרסאות, הדבר נבע מכך שהגולם קם על יוצרו. באחרות, מכך שהגולם, שגדל מעבר למימדי אנוש, איים על ביטחונה של הקהילה היהודית עליה היה אמור להגן.

בתחילת הסיפור הולך הגולם של ויזנייבסקי בדרכו של הגולם מהאגדות. היהודים תושבי הגטו בפראג של ימי הביניים סובלים מהתנכלויות, הם קורבנה של עלילת דם. פוגרומים פורצים במלוא העוצמה. המהר"ל, מנהיגה של הקהילה היהודית בפראג חולם חלום בו הוא מצווה לברוא גולם. למחרת היום הוא קם ועושה זאת ומפיח ביציר כפיו רוח חיים בכך שהוא חורט על מצחו את המילה *אמת*. הרבי מצווה על הגולם להגן על יהודי פראג בפני אויביהם ולהסגיר את המתנכלים לידי שלטונות העיר. הגולם ממלא את מטלתו בנאמנות. שעה שהוא עושה זאת מימדי גופו הולכים וגדלים.

בנקודה זו נוטש הגולם של ויזנייבסקי את הגולם האגדי, באורח שנון אך יעיל. יתרונות גודלו הפיזי של הגולם מאוזנים באמצעות אובדן שגובר עליהם ומכריעם: המלה *אמת*, החקוקה על מצחו, דוהה. המהר"ל של ויזנייבסקי מסב את עיניו ממעשיו של הגולם ומעדיף להתעלם מהם. בהמשך הסיפור נקרא הרבי לפגישה אצל ראש העיר פראג. "האם בכוונתך לכבוש את העיר באמצעות הענק שלך ולהפוך את כולנו לעבדים?" שואל אותו ראש העיר. "האם ייתכן שעם החוגג את קץ עבדותו מתכוון להביא לשעבודו של עם אחר?" משיב הרבי. הוא מבטיח להשמיד את הגולם בתנאי שראש העיר יתחייב להגן על יהודי פראג.

ביסודן של הסטיות מן האגדה המקורית טמונה מטרה ברורה: הגולם של ויזנייבסקי מתכוון להיות סיפור המתייחס לעולמנו כיום. מהו הלקח שהוא מתכוון ללמד? כשהרב של ויזנייבסקי מסיט את עיניו על מנת שלא לראות את ארגוני ההגנה העצמית היהודיים הוא אינו מתנהג כמו הרב האגדי אלא כמו שמעון דובנוב, היסטוריון הגולה. דובנוב חשש שמא מדינת לאום שיהיו בידיה אמצעי ריבונות תוריד את היהודים בסולם התרבותי והרוחני. כשהרבי של ויזנייבסקי מקבל את הטענה של ראש עירית פראג לפיה הגולם מסכן לא-יהודים חפים מפשע, הוא אינו מתנהג כמו הרב, אלא דווקא כמו הסופר היהודי י.ל. פרץ שקיווה שהעממיות היהודית תחליף בבוא היום את העם היהודי וכתב סיפור גולם מהפכני משלו בו היהודים העלו טענות דומות לאלה שהעלה ראש העיר של ויזנייבסקי. כשהרב ליווא של ויזנייבסקי מבטיח לראש העיר שיהודים לעולם לא יעוללו לאחרים מה שהמצרים בתנ"ך עוללו להם, התנהגותו, שוב, אינה התנהגותו של הרבי האגדי. הפעם זו התנהגותו של המבקר ג'ורג' שטיינר, המאמין שליהודים יכולה להיות ריבונות פוליטית או נאמנות רוחנית לתורתם ה"ניידת", אך שני הדברים לא יכולים להתקיים בד בבד. בכך שהשאיל את הרב האגדי וקישר אותו לרעיונותיהם של דובנוב, פרץ ושטיינר — כותבים שאידיאל מדינת הלאום היהודית הדאיג אותם — ויזנייבסקי קשר את הגולם שלו לישראל של ימינו.

על מנת שלא יהיה ספק בכך שהקורא מבין את הכוונה, ויזנייבסקי מזהה בברור את ישראל כגולם של ימינו באחרית דבר שהוסיף לספרו, בה הוא מביא מדבריו של "פסיכוהיסטוריון" מפוקפק ואומר ש"בדומה לגולם,

[5] חילופי הדברים נמסרו על ידי סיימון קופר, ראה הערה 2.

[6] לפי פיכטה: "בקרב מר־בית עמי אירופה קיימת תחושה חזקה של עוינות המחוללת ביניהם מצב מלחמה מתמיד. הדבר מביא לדיכוי מיעוטים, כוונתי בפרט לעם היהו־די. ראו: Paul Lawrence Rose, German Question/ Jewish Question: Revolutionary Antisemitism from Kant to Wagner, Princeton University Press, 1990, p. 119.

[7] טענה זו של ע. קאנט, המצוטטת מתוך חיבורו *ביקורת התבונה הטהו־רה* רואה אור בספרו של ליאון פוליאקוב, *The History of Anti-Semitism*, vol. III, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2003, p. 511.

ישראל הוקמה על מנת להגן על ביטחונם של היהודים באמצעות שימוש בכוח פיזי. בדרך זו של משל, הגולם עדיין ממשיך להתקיים".

אם ישראל קיימת כגולם מודרני, מה ניתן לומר אודות מקומה בעולם אידיאלי? כפי הנראה שאלימות לצורך הגנה עצמית מוחקת את אות האמת ממצחו. כפי הנראה שישראל, בדומה לגלמים מימים עברו, הוקמה רק בשל כישלונו של העולם הרחב, שנמנע מלהגן על היהודים שחיו בקרבו. ככל הנראה שכאשר העולם יאחד כוחות, ישראל, ככל הגלמים האחרים, תאבד את תכלית קיומה ואז תגיע עת השמדתה. אכן, היעלמותה של ישראל תהיה בבחינת סימן לתיקון עולם.

באמצעות שלל דימויים ואסוציאציות מן המסורת, הגולם מאפשר לקורא לקלוט את המסר האנטי-ציוני החריף אותו הוא משדר. הקורא המבוגר אכן מתעניין בדברים, כפי שניתן ללמוד ממספרם הרב של האתרים הלימודיים המוקדשים ללמוד הספר ולביקורות הקוראים המשבחים אותו פה אחד. ילדיהם של אותם קוראים סופגים הטפה אנטי-ציונית באמצעות סיפור מטפורי המוכיח שריבונות פוליטית יהודית לקויה ביסודה. עדיף על כן גולם מת הנעול בעליית גגו של בית כנסת בפראג, על פני גולם חי העושה דרכו ברחבי אותה פיסת ארץ הידועה בשם "ישראל".

■ היידגר והגלות כיאדיאל מוסרי

פנה עתה *להיידגר והיהודים* של ליותאר שנכתב בשיאו של דיון מחודש בהגותו של מרטין היידגר. הדיון התחדש בעקבות פרסומו של הספר *היידגר והנאציזם*, בשנת 1987. הספר שנכתב על ידי ויקטור פריאס (Farias), תלמיד צ'יליאני של היידגר, מתאר את עומק מחויבותו של הפילוסוף לנאציונל-סוציאליזם, ומכאן מעמיד בסימן שאלה את האפשרות לנתק את חייו של היידגר מהגותו.

ליותאר, בספרו משנת 1990, מיהר לחלץ את שרידי הגותו של היידגר. היה לו עניין במעשה, כיוון שהיבטים מסוימים בפילוסופיה של היידגר, ביניהם חוסר אמון מסוים ברציונאליות ובתבונה, משמשים גם בהגותו של ליותאר. תמציתו של הספר הינה שחייו האישיים של היידגר פרדוקסאליים ושערורייתיים מאחר שהפילוסופיה שלו כל כך "יהודית".

כשליותאר כותב "יהודי", הוא כותב את המילה באות קטנה (jew). הוא אינו מתייחס ליהודים רגילים. הוא מבחין, לדבריו, בין המטפורה לבין המציאות. כלומר, הוא אינו עוסק באנשים בשר ודם, אלא במה שהמערב עושה מהם. היהודים של ליותאר, הם יהודים דוגמת תיאודור אדורנו, חנה ארנדט וולטר בנימין ועוד, צאצאיהם האינטלקטואלים של אסכולת פרנקפורט המתהדרים בבקיאותם בטקסטים של קפקא, העונדים את תג הגלות בגאווה כאילו היה שלט גיבורים.

תלמידיו של היידגר נמנו עם הדור הראשון של אותם יהודים מטפוריים. הם היו העדים הראשונים לאותה התגלות. באמצעות שימוש במטפורה 'יהודי' ליותאר מתייחס ליהודים במונחי התגלות.

הם נבחרו על מנת לחוות התגלות נשגבת ונחשפו להיסטוריה רווית שנאה ורדיפות; באופן דומה, עובדת היותם עם נבחר, חשפה את אותם 'יהודים' לרדיפות ולשנאה. כשהוא מרחיק לכת בשימוש המטפורי וחורג מגבולות הטעם הטוב, ליותאר מעמיד את היהודי שלו כקורבן האמיתי של השואה: "אין זה מקרה ש'היהודים' היו לאובייקט של הפתרון הסופי."

היכן אם כן מותיר ליותאר את היהודים האמיתיים: בניהם, אחיהם, נכדיהם של הנרצחים בתאי הגזים; פקידים, מורים, רואי-חשבון, עקרות בית שמעולם לא שמעו על פוסט-מודרניזם, ועל אחת כמה וכמה שלא על היידגר?

התשובה כנראה, שהם נותרים מחוץ לזירה. ליהודים האמיתיים, שתפשו את מקומו של 'היהודי' של ליותאר אין ככל הנראה פונקציה קולקטיבית, בבחינת "כל יהודי הוא 'יהודי' רע, עֵד רע" לגילוי ההיידגריאני. (ליותאר אינו מספק סיבה לוגית לדברים.) בחקותו את הקול האלוהי, ליותאר טוען שהיהודים הם עם קשה עורף.

קשה שלא להבחין באירוניה שבדברים. ביחס לשנאה מתוחכמת של היהדות, לליותאר יש הרבה מן המשותף עם הפילוסופים בני תקופת ההשכלה. אולי אף יותר משהוא עצמו חושב.

★★★

בשלהי שנת 2000, חבורת צעירים השליכה בקבוקי מולוטוב על בית כנסת בשכונת מגורי. על פי השכל הישר ניתן להניח שהצעירים הללו הגיבו לדימויים מטרידים, כגון הירי בנער מוחמד א-דורה, שהסתתר בזרועות אביו במהלך חילופי ירי בין ערבים פלשתינים לחיילי צה"ל. העובדה שא-דורה נורה כנראה מכדורים ערבים תועים, נחשפה מאוחר יותר בעקבות בדיקות שערכו מומחים בליסטיים ולא עניינה את המלעיזים. גם העובדה שיאסר ערפאת היה זה שבחר באבן, ברובה ובפצצה ודחה כל הצעה נגדית לא שינתה את דעת הקהל. דובר צה"ל אף הוא סבל תחילה מאותה דעה קדומה ונטל אשמה על פעולה אותה הצבא לא ביצע רק על מנת להכחיש את הדברים זמן קצר אחר כך.

חשוב להבין ולנתח את התנהגותם של אוהדי הכדורגל ההולנדים, לקרוא את *הגולם* של ויזנייבסקי ולדון *בהיידגר והיהודים* של ליותאר לאור מקרה מוחמד א-דורה ובצל אירועי חמש השנים האחרונות. הדבר שב ומזכיר לנו שהשכל הישר יכול לטעות. הדבר מזכיר לנו גם שתגובות אותנטיות למראית עין, אם הן נשלטות על ידי מטפורות ומאורגנות מראש על ידי הרגלי מחשבה, לעתים מקדימות את התמריץ שכביכול מעורר אותן, בבחינת עגלה המקדימה את הסוס. אלמלא התזכורות הללו איך נוכל לפענח את דבריו של טוני ג'ודט (Judt) שהופיעו במדור ביקורת הספרים של *הניו יורק טיימס* לפיהם בעייתה של ישראל היא שהיא נולדה מאוחר מדי. ג'ודט שכח שפקיסטאן והודו קמו בערך באותה עת בה קמה מדינת ישראל.

כיצד ניתן להסביר את העובדה שמדינה יהודית הייתה לאיום בעיני האירופאים — 59 אחוזים טוענים שישראל מהווה סכנה לשלום בעולם — שעה שאויביה הם אלה שעושים בה שפטים. כיצד ניתן להבין את טענתו הגסה של איש אקדמיה מאוקספורד שאמר שיש לירות ביהודים שבאו מברוקלין על מנת להתיישב מעבר לקו הירוק; את

גסות רוחו של יורד ישראלי, אמן שהכין מיצג בו מחבלת מתאבדת שטה בדם יהודי? רק רעיון הטבוע עמוק בתודעה לפיו יהודים אמיתיים הם 'יהודים' רעים יכול להסביר את התופעה.

המטפורה מספקת אמצעי לומר דברים שלא ניתן לומר באופן ישיר, היא מספקת מעטה דק של הסחה. הסגנון המטפורי מאפשר לשנאת היהדות והקולקטיב היהודי לשוב ולהופיע מבלי שיהיה צורך לקרוא לדברים בשמם. והדברים אכן קורים.

לא ניתן אלא להתחלחל לנוכח הסכנות בפניהן עומדים היהודים, ישראל והתרבות המערבית בכלל. העם היהודי יתכן ויצליח לשרוד בגלות מתמדת, בעולם מוצף שנאת יהודים מתוחכמת נוסח *היידגר* ו*היהודים*, גרעין זעיר שאולי ימתין עוד אלפיים שנים להזדמנות נוספת לשוב הביתה. המדינה היהודית עשויה להמשיך להתקיים ואולי אף לשגשג, אך לא יהיה לה קל בעולם מוצף בשנאת הגולם ובפחד מפני הקולקטיב הפוליטי היהודי. אם נעמיס את הרעיונות המובאים בשני הספרים על כתפיהם של היהודים ומדינתם, לצד האוסף ההולך וגדל של יצירות ספרות ואומנות, הנטל עלול להיות כבד מנשוא. (עדות לכך ניתן למצוא אולי בפעולה האלימה שהוציאו לפועל יהודי מדינת ישראל נגד עצמם, מתוך רצונם החופשי, בקיץ האחרון ואת אדישותה של יהדות העולם לנוכח מעשה זה של אלימות היהודים נגד עצמם). אך יתכן שהיהודים לא ישאו בעול לבדם. כבר נוכחנו לדעת שניסיונות חיסול סיטונאי של היהדות ושל יהודים יש שהם מסתיימים בנזק שנגרם לא רק ליהודים. (נראה שפיגועי ההתאבדות ההמוניים מסמנים את הכיוון.)

★

יבוא יום ולא יהיו אלה אוהדי כדורגל הולנדים הקוראים לצאת לצוד יהודים, ולא שחקני אייקס ואוהדיה אותם יקראו לרצוח. מטפורות הן מלתעות העבר. הן נוטות לחלחל בהווה שעה שהמוח העצל מאכסן את הדמיון הפורה. ■